

1984, 6. dubna – *Dopis mluvčích Charty 77 Václava Bendy, Jiřího Rumla a Jany Sternové, odstupujícího mluvčího Charty 77 Ladislava Lise a Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných prezidentu republiky Gustávu Husákovi obsahující prohlášení o solidaritě s nespravedlivě perzekvovanými v Československu i ve světě, protest proti zneužívání institutu ochranného dohledu a analýzu tohoto zneužívání s uvedením případů signatářů Charty a členů VONS Ladislava Lise a Jana Litomiského (dokument Charty 77 č. 8/84).*^a

Pane prezidente!

Neustáváme se solidarizovat se všemi, kdo jsou nuceni trávit dlouhá léta ve vězení, často za krutých a ponižujících podmínek, pouze pro své politické přesvědčení, pro svou občanskou či kulturní aktivitu, navíc provozovanou ve shodě s duchem zákonů a formami naprosto nenásilnými – ať již je to v Československu či v kterékoli jiné zemi. Neustáváme se solidarizovat ani s těmi, kdo jsou bez jakéhokoli rozsudku či jiného právoplatného aktu podrobováni takovým policejním omezením a šikanám, že se jejich život mnohem více podobá pobytu v žaláři než důstojné existenci svobodných lidských bytostí – ať již jde např. o předsedu Solidarity Lecha Walesu v Polsku a o akademika Andreje Sacharova v SSSR nebo o řadu československých občanů, jimž jsou takové nežádoucí „pozornosti“ stále častěji prokazovány alespoň příležitostně (naposledy v nedávných dnech během návštěvy rakouského ministra zahraničí, necelý týden předtím zase v souvislosti s mírovou poutí italských katolíků). Takové praktiky jsou nejen nehumánní

^a Pod textem dokumentu u podpisů signatářů dopisu bylo v Informacích o Chartě 77 uvedeno: „[...] dr. Ladislav Lis, odstupující mluvčí Charty 77 (dnešním dnem předává dr. Lis svému nástupci funkci mluvčího Charty 77, hodlá však být nápomocen jejím současným mluvčím a kdykoli je zastoupit v případě represí) mluvčí Charty ing. Rudolf Battěk je nadále ve vězení – také on má po odpykání trestu uložen ochranný dohled“.

a naprosto protizákonné, ale také hluboce politicky škodlivé – a to dokonce i té momentální politické linii, jíž jste jako generální tajemník KSČ nejvyšším reprezentantem. Vzrůstá tím moc těch, kdo již jednou v nedávné minulosti neváhali obrátit svou zvlí od domnělých nepřátel do vlastních řad, mezi jiným i vůči Vaší osobě. Ostatně také ve veřejnosti vzbuzuje oprávněné rozhořčení, když v tomto čase vážných hospodářských obtíží (a vzrůstající obecné kriminality) desítky fyzicky zdatných příslušníků StB postávají celé dny a noci u dveří bytů nepohodlných občanů či se povalují v autech, zaparkovaných před jejich domy.

Dnes se však na Vás obrácíme především v záležitosti, jejíž pomocí mají ony nezákonné postupy Bezpečnosti nabýt zdánlivě legální formy. V minulých týdnech byli – po odpykání trestu, uloženého jim za údajné delikty proti republice – propuštěni z vězení signatář Charty 77 ing. Jan Litomiský¹ a mluvčí Charty 77 dr. Ladislav Lis,² oba členové VONS. Oběma jim soud (stejně jako několika dalším politickým vězňům, kteří jsou doposud ve vězení) uložil ještě tzv. ochranný dohled, a to v polovině (2 roky), resp. na horní hranici (3 roky) zákonem stanovené sazby.³

Zákon o ochranném dohledu, platný od roku 1973, je v samém svém základě hluboce pochybný: zákonodárce nesledoval jen oprávněnou (byť zkušenostmi s obdobným právním institutem např. ve Francii ukazují, že i za zcela jiných poměrů nepříliš šťastnou) snahu o resocializaci zvláště narušených osob, respektive o ochranu společnosti před jejich dalším kriminálním počínáním, nýbrž zcela zjevně se shlédl [sic] v sovětském vzoru „vnitřního vyhnanství“, upraveném pro miniaturní (alespoň územně) domácí poměry. Výsledkem je porušení těch nejzákladnějších principů a zásad evropského právního myšlení, které jsou zaručeny také československou Ústavou a celým československým právním řádem. Zákon je formulován natolik neurčitě, že ochranný dohled může být podle libovůle soudu uložen prakticky kterémukoliv odsouzenému, dokonce i tehdy, jde-li o prvotrestaného a pouhý přečin (už neúměrnost trestní sazby za přečiny a doby trvání ochranného dohledu zde bije do očí). Zásada presumpce nevinny je vážně dotčena povinností prokazovat zdroje svých příjmů. Povinnost „trpět

vstup tohoto orgánu do svého obydlí“ (příčemž podle zákona – což se také v praxi děje – může k tomuto „vstupu“ docházet jakkoli často a v kteroukoli denní či noční hodinu, aniž by doba pobytu a chování příslušníků byly čímkoli regulovány) znamená hrubé omezení nejzákladnějších práv ostatních členů domácnosti, popřípadě dalších spolubydlících, tedy uplatňování kolektivní viny či trestu, který je již po řadu století nejrůznějšími akty evropského mezinárodního i národního práva odmítán jako zvláště zavrženíhodný. Summa summarum deleguje zákon o ochranném dohledu prakticky veškerou rozhodovací pravomoc na výkonné orgány a předem vylučuje jakoukoli možnost kontroly či odvolání – což je postup nebezpečný vždycky, dvojnásob však v situaci, kdy vykonavatelem je orgán natolik mocensky nezávislý a natolik represivně zaměřený, jakým je československá Bezpečnost. Na tom nic nemění některé zásady (např. o respektování rodinných, sociálních a kulturních potřeb odsouzeného), obsažené v zákoně nebo v příslušných komentářích: jde o pouhé verbální deklarace, bez jakýchkoli taxativních omezení, navíc je jejich výklad opět plně ponechán na libovůli orgánů Bezpečnosti. Dosavadní desetileté uplatňování zákona o ochranném dohledu se skutečně může vykázat nanejvýš žalostnými výsledky: přesná čísla nejsou známa, lze však s jistotou tvrdit, že podstatná část odsouzených se během výkonu ochranného dohledu (často i několikrát) znovu vrací do vězení. To by mohlo svědčit alespoň o tom, že ve shodě s literou zákona je ochranný dohled ukládán opravdu jen osobám hluboce narušeným: jenže naprostá většina z nich není znovu odsouzena za trestné činy obecně kriminální povahy, nýbrž za tzv. maření výkonu úředního rozhodnutí, tedy za pouhé selhání tváří v tvář nesnesitelným podmínkám a ponižujícím šikanám ochranného dohledu (nezřídka jde o vědomé rozhodnutí, že život ve vězení, jakkoli tvrdý, je pořád ještě snesitelnější než feudální libovůle ochranného dohledu).

Novou a zcela samostatnou kapitolou je systematické (počínaje zhruba rokem 1981) uplatňování zákona o ochranném dohledu vůči politickým odpůrcům: a to dokonce i vůči prvotrestaným a takovým, kteří před svým odsouzením vedli naprosto řádný

život pracujícího člověka. Jsou-li odsuzováni za to, že se jejich politické či kulturní názory liší od názorů momentálně oficiálních, pak hloubka jejich „narušenosti“ je dokazována výlučně tím, že se těchto svých názorů nehodlají ani pod největším tlakem vzdát: bludný kruh argumentace, nápadně připomínající označení „odlišného politického myšlení“ či dokonce pouhé věrnosti svědomí za nebezpečnou duševní chorobu. Takovýmto soudním (a politickým: neboť Vy, pane prezidente, víte stejně dobře jako my, že žádný z těchto soudních výroků nebyl a nemohl být vynesena bez předběžného politického rozhodnutí) praktikám již dokonce ani pochybný zákon o ochranném dohledu neskýtá žádnou oporu, nanejvýš svou obecnou „gumovostí“: priority („sdělovat údaje o způsobu a zdrojích své obživy“) i celá dikce zákona jasně naznačují, že má postihovat ty, kdo se vyhýbají poctivé práci a opatřují si prostředky k živobytí další kriminální činností – což opravdu není případ politických vězňů. Také cíl zákona o ochranném dohledu může sice být interpretován různým způsobem, snaha přimět odsouzeného změnit své politické názory a upustit od své občanské angažovanosti mu však výslovně protirečí.

Nejkurióznější a žel také nejotřesnější kapitolou je praxe uplatňování zákona o ochranném dohledu u politických vězňů, a to navzdory tomu, že zkušenosti s ní nepřesahují dobu několika týdnů. Především je zákon neustále závažným způsobem porušován (výjimečně i ku prospěchu odsouzených, což jen podtrhuje konfúznost a jeho vnitřní rozpornost). Namátkou několik nejmarkantnějších příkladů. Podle judikátu 40/76 ukládá-li soud omezení podle § 2, ods. 2 ZOD, „nelze ani zcela vyloučit možnost uložit povinnost zdržovat se v určitých nočních hodinách ve svém obydlí“: nuže, až soud dr. L. Lisovi žádné omezení podle § 2 odst. 2 ZOD neuložil a do výroku proti ing. J. Litomiskému podle téhož odstavce nic podobného nezahrnul, je tato povinnost od obou vyžadována. Podle judikátu 42/75 nelze (ani soudně) „uložit taková omezení, která by odsouzeného nepřiměřeně omezovala v možnostech, aby se kulturně a osvětově vyžíval“: je nepochybně takovým nepřiměřeným omezováním, je-li ing. Litomiskému zakázána účast na bohoslužbách (protože jde o sousední obec), nanejvýš ve farním

sboru, kde je členem staršovstva. Ačkoli má dr. Ladislav Lis uložen ochranný dohled jen podle § 2, odst. 1 ZOD, kde je stanovena pouze povinnost „předem oznamovat tomuto orgánu vzdálení z místa pobytu“, orgány ochranného dohledu nezákonně interpretují toto ustanovení ve smyslu § 2, odst. 2 ZOD a trvají na udělení svého souhlasu k takovému vzdálení – a to dokonce v přímém rozporu s dalšími ustanoveními ZOD, neboť tak zabraňují dr. Lisovi řádně si obstarávat část prostředků k obživě chovem hospodářského zvířectva na své rekreační chalupě. Konečně v případě ing. Jana Litomiského byly paradoxně (v jeho prospěch) porušeny shodné judikáty 40/74 a 1/75, že „po dobu výkonu ochranného dohledu nelze povinnosti a omezení podle § 2, odst. 2 ZOD měnit ani rušit“, když mu bylo povoleno pracovat v rozsahu poleší, daleko přesahující příkázané místo pobytu – ovšem s tím, že soud předtím při ukládání ochranného dohledu neprovedl „řádné a úplné objasnění věci v tom směru, zda odsouzený bude mít možnost bydlet a pracovat v příkázaném místě“, jak mu ukládá judikát 56/75. Ne náhodou jsme se zde museli opírat převážně o judikáty, kterýžto institut není jinak pro československý právní řád typický – zákon o ochranném dohledu je opravdu formulován tak neurčitě, že bez neustálých dodatečných výkladů prakticky v žádném směru neobstojí. Kromě porušení zákona dochází při provádění ochranného dohledu nad politickými vězni i k jeho zjevnému zneužívání. Jeden příklad za všechny: zatímco se i ti nejnebezpečnější recidivisté musí hlásit orgánům ochranného dohledu jednou za týden či za čtrnáct dní, v naprosto výjimečných případech dvakrát týdně, byla ing. Litomiskému a dr. Lisovi uložena povinnost každodenního hlášení na policejní stanici, soboty a neděle nevyjímaje (po nástupu zaměstnání byla ing. Litomiskému tato povinnost „zmírněna“ na hlášení čtyřikrát týdně – při patnáctikolimetrové vzdálenosti od místa bydliště a špatnému dopravnímu spojení to představuje naprosto neúměrný a neodůvodněný zásah do jeho normálního života, nehledě na značné finanční výlohy). Teoreticky vzato zákon nevyklučuje stanovit povinné hlášení třeba na každou hodinu: tedy jakousi tříletou policejní vazbu, ovšem bez jakýchkoliv práv a záruk, jaké jinak má vězněná osoba. K tomu ke všemu se

pojí ještě záměrné šikanování a provokování odsouzených (které je podle našich informací bohužel běžné i u kriminálních delikventů): orgány ochranného dohledu je nechávají celé hodiny čekat, než se uvolí zaznamenat jejich příchod, odmítají převzít jejich písemná podání či vydávají různé ústní příkazy, jejichž existenci pak dodatečně popřou a jejichž splnění se snaží interpretovat jako porušení pravidel ochranného dohledu – aniž by proti této zlovlí existovala jakákoli účinná ochrana.

Pane prezidente, ve smyslu výše vyloženého a v souladu s podrobnějším právním rozbohem zákona o ochranném dohledu (viz příloha) Vás naléhavě žádáme, abyste:

- 1) Použil svých ústavních pravomocí a neprodleně prominul ochranný dohled všem politickým vězňům, jimž byl uložen.
- 2) Dal jako nejvyšší představitel ČSSR zákonodárným sborům podnět k přezkoumání celého zákona o ochranném dohledu, které by vyústilo v jeho novelizaci nebo v jeho úplné zrušení.

Příloha: K zákonu o ochranném dohledu

Ochranný dohled (dále OD) je jedním z druhů ochranných opatření (§ 71, odst. 1 tr. z.), jehož úpravu tr. z. (ust. § 71 odst. 3) svěřuje zvláštnímu zákonu – je jím zák. č. 44/1973 Sb. o ochranném dohledu.

Ochranná opatření jsou druhem sankcí, která vedle trestu zná trestní zákon. U ochranných opatření jde především o resocializaci pachatele, odstranění či alespoň snížení podmínek a příčin k další trestné činnosti. Toto platí pro ochranné léčení, ochrannou výchovu a zabránění věci, nikoli však pro ochranný dohled. OD má blíže k trestu. Je s ním spojeno negativní hodnocení pachatele – musí jít o osobu „zvlášť narušenou“ (§ 1 ZOD). Tím je dána i přímá souvislost se stupněm nebezpečnosti spáchaného trestného činu či přečinu.

Podle ustanovení § 1 odst. 1 ZOD je účelem OD „přispět k dalšímu posílení ochrany společnosti před protispolečenskou činností osob zvlášť narušených, jakož i k dovršení nápravy odsouzeného“.

Pojem „osoby zvlášť narušené“ vymezuje ZOD v ustanovení § 4 odst. 1 a 2. Podle ustanovení § 4 odst. 1 ZOD „uloží soud OD pachateli, kterého odsuzuje jako zvlášť nebezpečného recidivistu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody“. V tomto případě se OD ukládá obligatorně.

Podle ust. § 4 odst. 2 ZOD: „Může soud OD uložit též pachateli, kterého odsuzuje za úmyslný trestný čin nebo úmyslný přečin k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, nelze-li vzhledem k osobě pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu způsobu života, k prostředí, ve kterém žije, a k povaze spáchané trestné činnosti očekávat, že bez OD povede řádný život pracujícího člověka.“

V tomto druhém případě jde o fakultativní ukládání OD. Kdežto v případě obligatorního ukládání OD soud zkoumá pouze formální podmínky k uložení OD, v případě fakultativního uložení OD musí soud vedle formálních podmínek (ostatně velmi široce stimulovaných – může jít i o osobu prvotrestanou, a to dokonce pouze za úmyslný přečin) zkoumat též materiální podmínky k uložení OD. Musí totiž hodnotit osobu pachatele a zkoumat a posuzovat povahu trestné činnosti. ZOD zde na prvním místě, a tedy jako základní, uvádí hodnocení osoby pachatele. Při tomto hodnocení musí soud přihlížet k povahovým rysům pachatele a způsobu jeho dosavadního života (předchozí odsouzení, postoj k právu, dodržování pravidel socialistického soužití, prostředí, v němž pachatel žije apod.). Podle judikatury (R 54/75) musí jít o pachatele s tak asociálním způsobem života a tak morálně narušeného, že jeho resocializace bez uložení OD není možná.

Při posouzení povahy trestné činnosti se v podstatě posuzují okolnosti rozhodné pro určení stupně nebezpečnosti činu pro společnost. Zásadně by mělo jít v případě fakultativního uložení OD o recidivistu, popř. o pachatele rozsáhlé a závažné trestné činnosti, kdy z osoby pachatele a povahy trestné činnosti lze usuzovat na asociální charakter pachatele, trvalé sklony k páčání trestné činnosti a hlubší stupeň jeho morálního narušení.

Již z charakteristiky „osob zvlášť narušených“ je zřejmé, že ZOD nebyl zákonodárcem zamýšlen k aplikaci na kategorii pachatelů politických deliktů. U těch ostatně [ne]jde o řádný či neřádný

život pracujícího člověka, nýbrž o řádný či neřádný život pracujícího člověka jakožto občana. Uložení OD má ochraňovat společnost před protispolečenskou činností. U politických deliktů nejde o ochranu společnosti, nýbrž o ochranu statutu [sic] quo výhodného vládnoucím. „Protispolečenská činnost“ politických delikventů naopak může z hlediska jiného než momentálně vládnoucího společnosti sloužit v nejvyšším smyslu toho slova.

Náplň ochranného dohledu vymezuje ustanovení § 2 ZOD. V odst. 1 tohoto ust. jsou taxativně uvedeny povinnosti a omezení, které soud uložením OD ukládá vždy. V odst. 2 jsou pak příkladmo uvedeny další povinnosti a omezení, které soud může uložit. V prvním případě stačí ve výroku rozsudku (či usnesení) odkázat na ust. § 2 odst. 1 ZOD a až v odůvodnění rozhodnutí uvést výčet povinností a omezení podle písm. A) až D) cit. odstavce. V druhém případě nutno další povinnosti a omezení ukládané soudem dle ust. § 2 odst. 2 ZOD uvést přímo ve výroku rozhodnutí o uložení OD. OD, včetně vymezení jeho rozsahu, který nemůže být dodatečně změněn, ukládá totiž pouze soud.

Ustanovení § 2 odst. 1 ZOD stanoví osobě, které byl uložen OD, tyto povinnosti a omezení:

- a) sdělovat orgánu vykonávajícímu OD (tj. orgánům VB, v jejichž obvodu je místo bydliště osoby, které byl uložen OD) potřebné údaje o způsobu a zdrojích své obživy a na jeho žádost tyto údaje prokazovat; s ohledem na měsíční výplaty by kratší než jednoměsíční žádosti o sdělení a prokazování skutečností zde rozhodných byly šikanózní.
- b) osobně se hlásit u tohoto orgánu ve lhůtách, které jí stanoví; tyto lhůty nesmí být takové, aby de facto znamenaly příkazaný pobyt, znemožňovaly odjezd na dovolenou, na chalupu za rekreací či obstarání domácího hospodářství atd. Podle judikatury (R 42/75) nelze ani v rámci ust. § 2 odst. 2 ZOD uložit v rámci OD taková omezení, která by odsouzeného nepřiměřeně omezovala v možnostech kulturně a osvětově se vyžívat. Tím spíše to tedy platí pro rámec daný ust. § 2 odst. 1 ZOD.
- c) trpět vstup tohoto orgánu do svého obydlí; zde není zahrnuto právo na výkon domovní prohlídky, ta může být vykonána

jen podle ustanovení § 82 a následujícího tr. ř. Pobyt orgánu po vstupu má trvat a probíhat pouze v míře nezbytně nutné k dosažení účelu OD.

- d) předem oznamovat tomuto orgánu vzdálení z místa pobytu; nejde o souhlas se vzdálením, nýbrž o pouhé sdělení o vzdálení se. Zákaz vzdálení, popř. stanovení lhůt podle písm. b) cit. ust. tak, aby znemožňovaly vzdálení z místa pobytu, by byly šikanózní a nezákonné. Místem pobytu je území, v němž přísluší orgánu NV prvního stupně výkon státní správy (R 55/75). Ust. § 2 ZOD uvádí příkladmo dva typy povinností a omezení:
- f) nenavštěvovat určitá místa, místnosti, podniky nebo shromáždění; soud musí přesně tato místa atd. vymezit.
- g) pobývat v přikázaném místě nebo obvodě a nevzdalovat se z něho bez souhlasu orgánu vykonávajícího OD.

Soud může uložit i další, popř. jiné povinnosti a omezení, např. aby odsouzený nepožíval alkoholické nápoje apod.

Při ukládání a výkonu všech těchto možných povinností a omezení nutno respektovat, že

nelze nepřiměřeně omezovat odsouzeného v možnostech kulturně a osvětově se vyžívat (R 42/75), že nelze do práv odsouzeného zasahovat nad míru, tak aby se vytvořily překážky pro plné pracovní či společenské uplatnění odsouzeného. U přikázání místa pobytu je např. nutno přihlížet k tomu, že odsouzený zde musí mít reálnou možnost přiměřeně bydlet a pracovat a že nesmí být narušeny jeho rodinné vztahy.

Obecně se musí uložení i výkon OD omezit na účel OD, tj. na prevenci konkrétní trestné činnosti, v souvislosti s níž je OD uložen konkrétnímu odsouzenému, tak, aby zásah do jeho práv jako člověka i občana byl omezen na nejnutnější míru.

Jak již řečeno, OD vykonávají orgány VB, v jejichž obvodu je místo pobytu osoby, které byl OD uložen. Podle ustanovení § 6 odst. 1 ZOD tyto orgány vykonávají OD „v rozsahu stanoveném v rozhodnutí soudu. Přitom dbají, aby do práv odsouzeného bylo zasahováno jen v míře nezbytně nutné k dosažení účelu OD.“

Tyto orgány jsou plně vázány rozhodnutím soudu, pokud jde o počet, druh a obsah povinností a omezení, uložených podle § 2 odst. 2 ZOD. Jsou vázány přirozeně i rozhodnutím soudu o trvání OD (1–3 roky – § 3 odst. 1 ZOD). Pokud však jde o uložení povinností a omezení podle § 2 odst. 1 ZOD mají tyto orgány značnou – až neomezenou – možnost ztěžovat je pro odsouzeného až k nesnesení. Zde bude základním omezením cit. 2. věta § 6 odst. 1 ZOD, spolu se zásadami humanity, zákonnosti a přiměřenosti, jež jsou upraveny v § 2 a 3 zák. č. 40/1974 Sb. o SNB.

Informace o Chartě 77, r. 7, 1984, č. 4, s. 4–7.

POZNÁMKY

- ¹ K perzekuci Jana Litomiského viz sdělení VONS č. 162, 169, 175, 212, 236, 277, 285, 318 a 358, dokumenty č. 163, 170, 176, 213, 237, 278, 286, 319 a 361.
- ² K případu viz dále sdělení VONS č. 316, 330, 332, 337 a 360, dokumenty č. 317, 331, 333, 338 a 363. K výkonu ochranného dohledu Ladislava Lise a perzekuci za údajné nedodržení jeho podmínek viz sdělení VONS č. 372, 374, 381, 414 a 440, dokumenty č. 375, 377, 384, 417 a 443.
- ³ K výkonu ochranného dohledu nad Jiřím Gruntorádem a Janem Litomiským viz především sdělení VONS č. 440, dokument č. 443.